

השביתה במשק הישראלי

1. פתיחה
2. שביתת עובדים במגזר הפרטי
3. השבתת כלל המשק הישראלי
4. שביתת מורים, רופאים ועובדי ציבור
5. שביתת עובדים- 'עביד איניש דינא לנפשיה'
6. בורות חובה כתחליף לשביתת עובדים
7. סיכום

1. פתיחה

ביחסי עובד ומעביד ניתן לומר באופן כללי, שברוב מוחלט של המקרים ידו של המעביד על העליונה, ברצותו מעסיק וברצותו מפטר. כ"כ, יכול הוא להרע תנאי העסקתו של העובד כמעט בכל רגע נתון. ע"מ לאזן את פערי הכוחות בין העובדים לבין מעבידיהם, הנהיגו בעולם המערבי הדוגל בשוויון וזכויות ובחיוזוק מעמד הפועלים, את יכולת העובדים להתאגד לאגודות מקצועיות. גם החוק הישראלי מכיר בזכותם של העובדים להתאגד. התאגדות זו לכשעצמה אין בה כל פסול, אלא שדרך ההתאגדות מפעילים ועדי העובדים מנופי לחץ על המעבידים ע"מ להיטיב תנאיהם. מנוף הלחץ המשמעותי ביותר וממילא גם האפקטיבי ביותר, הינו הכרזת סכסוך עבודה והשבתת המשק. איום השביתה, אשר נעשה בו שימוש מסיבות שונות ומגוונות, עשוי להסב נזקים עצומים למעסיקים, ובשל כך עשוי להטיב בצורה ניכרת את תנאי העסקתם של העובדים. כאמור, במידה ותתבטל יכולתם של העובדים להשבית את המשק, יחסי הכוחות בינם לבין מעסיקהם יהיו לרעתם באופן לא שוויוני. מאידך גיסא, איומי השביתה יוצאים אל הפועל באופן תכוף למדי ע"י הסתדרות העובדים הכללית, המאגדת את כל ועדי העובדים הגדולים במשק במדינת ישראל, ובכך סופג המשק הישראלי בכל יום של שביתה נזקים גדולים ביותר, באופן שאינו מידתי ביחס לטענותיהם ותרעומתם של העובדים.

במאמר שלפנינו, נלמד באילו אופנים היכולת המוקנית לוועדי עובדים להשבית את המשק בתחומים שונים הינה מוסרית ולגיטימית ע"פ תורה, ובאלו מצבים השביתה הינה אסורה. כ"כ, נלמד מהן החלופות הראויות לחיוזוק מעמדם של העובדים, כאשר השביתה אינה ראויה ואינה מוסרית.

2. שביתת עובדים במגזר הפרטי

שביתת העובדים הנהוגה כיום, בה העובדים, כחלק מהכרזת סכסוך העבודה, לא מגיעים כלל לעבודתם ואף מונעים מאחרים לבוא לעבוד במקומם, לכאורה הינה אסורה. באופן בסיסי, חוסר המוסריות שבמהלך זה, נובע מהעובדה שלמעשה כל עניינה של השביתה הינו – אי התמדת העובד במלאכתו, וממילא אסורה השביתה משום איסור גזל¹. שהרי כחלק מהכרזת השביתה, העובדים לא עוסקים במלאכתם ובכל זאת מקבלים את שכרם באופן מלא. נוסף על כך, גם במידה ומפחיתים לעובדים השובתים משכרם מכיוון שהפסיקו את מלאכתם באמצעה והסבו בכך נזק למעביד שלהם, רשאי המעסיק לשכור בשכרם של העובדים, עובדים חלופיים ע"מ שלא יגרם לו כל נזק כתוצאה מעזיבתם את מלאכתם בלא התראה מוקדמת, וז"ל המשנה (ב"מ, א) ביחס לעניין זה:

"שכר את החמר ואת הקדר להביא פרייפרין וחלילים לכלה או למת, ופועליו להעלות פשתנו מן המשרה, וכל דבר שאבד (כל דבר שגורם לבעה"ב נזק במידה ותיפסק העבודה באמצעה), וחזרו בהן (הפועלים באמצע העבודה) - מקום שאין שם אדם, שוכר עליהן או מטען (במקום בו לא ניתן לשכור פועלים חלופיים באופן מידי בגובה השכר של הפועלים שעזבו העבודה באמצעה, יכול בעה"ב לשכור פועלים על חשבון הפועלים שעזבו, ואף להבטיח לפועלים שעזבו העלאה בשכר ע"מ שיחזרו למלאכתם ולא לעמוד בהתחייבותו)"

מכיוון שחלק מהותי מהנוהג הקיים בימינו ביחס לשביתת עובדים וסכסוכי עבודה הינו, שחל איסור על כל העובדים במשק להפר את השביתה ולבוא לעבוד במקום העובדים השובתים, יש לראות בכך הפרה בוטה של היכולת המוקנית לבעל הבית לשכור עובדים חדשים תחת העובדים שעזבו באמצע העבודה. בכך, לא רק שגורמים הפועלים נזק לבעל הבית, אלא גם אינם מאפשרים לו לתקן את הנזקים שנגרמו כתוצאה מהשביתה, ע"י עובדים חלופיים. מדברים אלו עולה לכאורה, שאין כל מקום לאפשר התאגדות עובדים לצרכי השבתת מקום עבודתם, בפרט כאשר הדבר כרוך במניעה של עובדים חלופיים לעבוד במקומם.

וכן מובא בשו"ת עשה לך רב (חלק ב סימן סד):

"כל הנ"ל (שפועל יכול לחזור בו באמצע מלאכתו) מדובר שהפועל הולך לו בחצי היום, ואינו משבית את מלאכת בעל - הבית, ואם יימצאו פועלים אחרים ימשיכו במלאכה. אלא שאם לא יימצאו פועלים אחרים, אינו יכול לחזור בו, באם ייגרם לבעל-הבית נזק שאינו ניתן לתיקון, היינו דבר האבד. אם כן שביתה בהלכה מנין?"

למרות דברינו, נראה שיש לכאורה מקום לקבל את הנוהג של הכרזת סכסוכי עבודה והשבתת המשק ע"פ 'תקנות הקהל'². ע"פ הנוהג הקיים במדינת ישראל, ישנו היתר

¹ עיין עוד בדין זה במאמר 'חייב התמדת העובד בעבודתו' אשר בחלק זה של חיבורנו.
² כמבואר באריכות במאמר 'תוקף חוקי הכנסת מכוח תקנות הקהל' אשר בחלק זה של חיבורנו.

לעובדים השייכים לארגוני עובדים לשבות במגבלות מסוימות. מכיוון שקיים נוהג שכוה, גם אם ע"פ דיני עובד ומעביד לפי דרכה של תורה הייתה השביתה אסורה, יש להתיר כיום את ההשבתה ע"פ עקרונות דין 'תקנות הקהל'³. אמנם עיקר התקנות בוועדי העובדים עוסקות בהתנהלות העובדים בינם לבין עצמם והמעבידים אינם לוקחים חלק בתקנות אלו, אך מכיוון שהנוהג קיים וגלוי וידוע לכל, ודאי שידע המעביד שבמגבלות מסוימות יוכל ועד העובדים לשבות, אף באופן שיסב לו נזק. ממילא נחשב הדבר כאילו התנו העובדים עם מעבידיהם בעת תחילת העסקתם, שניתן יהיה לשבות ממלאכתם במקרים מסוימים. וכן דברי הציץ אליעזר (חלק ב סימן כג):

"היות שדיני פועלים תלויים במנהג המדינה, רשאים מנהיגי העיר, שנתמנו ע"י בני העיר לפקח על כל עניני הציבור ולשקוד על תקנתם... להתנות על תנאי העבודה שבין הבעה"ב והפועלים, ולקבוע בשעת התנאי קנס ועונש על מפירי התנאים. וגם לתת כח של הכרזת שביתה בתור אמצעי של לחץ על בעה"ב שיחזור מאלימותו להפרת התנאים, אם מוצאים את זה לאמצעי היותר יעיל, כי כחם של בני העיר בתקנתם... ככה ב"ד לכוף ולענוש, בכל מיני עונשים ורדויים, ומכ"ש שביכלתם אליבא דכו"ע לקבוע עונשים וקנס שביתה על תנאי עבודה שנעשו כבר למנהג מדינה"

על אף שלכאורה תקנת השביתה הינה שרירה וקיימת מפני שקיבלה את תוקפה מכוח תקנות שהתקבלו בוועדי העובדים בהליך מסודר, ישנו תנאי יסודי נוסף שבלעדיו אין לתקנה כל ערך הלכתי. כל תקנה באשר היא נכנסת לתוקף לאור ההלכה, רק אחר שקיבלה את אישורו של 'אדם חשוב', אשר יאשר שבמהלך התקנת התקנה לא נפלו ליקויים מוסריים וערכיים, והינה ראויה ע"פ תורה⁴. בעוד שבעניין הצורך באדם חשוב לגבי תקנות אשר כוללות את כלל הקהל והציבור, אשר בימינו הינם חוקי מדינת ישראל, נחלקו הפוסקים⁵ – הרי שלגבי תקנות של איגודים מקצועיים כגון ועדי עובדים, לכל הדעות ישנו צורך באדם חשוב ע"מ שהתקנה תכנס לתוקף. ככלל, לא מצאנו שאדם חשוב נתן את אישורו לנוהג זה של השבתת המשק⁶, ולכן לכאורה אין ערך בתקנוני ועדי העובדים המאפשרים לעובדים לשבות.

לשם השלמת עניין זה, יש לבחון האם ישנו ערך הלכתי מוסף לכך שתקנות השביתה נכנסו לספר החוקים של מדינת ישראל. ההבדל בין תקנות שתוקנו ע"י כלל הציבור –

³ בבא בתרא ת, ב: "ורשאיני בני העיר להתנות על המדות ועל השערים, ועל שכר פועלים, ולהסיע על קיצתן". ופירש רש"י שם (ד"ה "להסיע על קיצתן"): "לקנוס את העובר על קיצת דבריהם להסיעם מדת דין תורה". היינו ניתן אפילו לתקן תקנות העוסקות בידי ממונות וכדומה, כנגד דיני תורה.

⁴ 'אדם חשוב' הינו ת"ח אשר לוקח חלק בניהול ענייני המדינה. בימינו הגוף העונה לקריטריון זה הינו הרבנות הראשית לישראל, כפי שמוכח באורך במאמר הנ"ל.

⁵ הרמב"ן (ב"ב ט. ד"ה "הא") סובר שהצורך באדם חשוב הינו רק בתקנות הקהל כגון בוועדי עובדים, אך כאשר מדובר על חוקי המדינה כולה – אין צורך באדם חשוב. ולעומתו השור (ח"מ רלא) סובר, שגם בחוקי המדינה המקבלים את תוקפם מכוח תקנות הקהל – יש צורך באדם חשוב אשר בלעדיו אין לחוק כל תוקף. מדברי הסמ"ע (ח"מ רלא ס"ק מה) נראה שהדבר נתון גם במחלוקת הפוסקים להלכה.

⁶ נוסף על כך, אחרונים רבים שללו נוהג זה מכל וכל וסברו שהינו פסול ע"פ תורה. עיין במאמרו של הרב אורי דסברג תחומין ה. לכן, יש קושי מהותי למצוא אדם חשוב שיאשר הליך זה.

חוקי המדינה בימינו, לבין תקנות של איגודים מקצועיים ביחס לצורך באדם חשוב, מוסבר ע"י הרמב"ן (ב"ב ט. ד"ה "הא"):

"נראה משום דילמא איכא פסידא ללקוחות דמייקרי זביני, הלכך לאו תנאה הוא עד דשקלי רשות מיניה (מהאדם החשוב)"

לדבריו, כאשר מדובר בחוקים ותקנות באיגודים מקצועיים, מעבר להליך התקנת התקנה בין העובדים לבין עצמם ולחוות הדעת הציבורית של המעסיקים לתקנות אלו, ישנו צד שלישי – הלקוחות, היינו הציבור עצמו, שאינו מהווה צד בדיונים, וממילא לא בהכרח דואגים לאינטרסים שלו. לכן, תיקנו חז"ל שיהיה אדם חשוב שיוודא שהאינטרסים של כלל הציבור נלקחים בחשבון. לעומת זאת, כאשר מדובר על חוקים כלליים במדינה, ניתן להניח שנלקחו כל הגורמים בחשבון. לעומת זאת, כאשר מדובר על חוקים כלליים במדינה, ניתן להניח שנלקחו כל הגורמים בחשבון בטרם נחקק החוק, מעצם חובתו לעבור בוועדות ציבוריות של הכנסת אשר תפקידן לשמוע את כל הצדדים ולחוקק את החוק באופן ההוגן ביותר לכל הצדדים. לכן, ניתן להבין מדוע נוכחותו של 'אדם חשוב' בהליך חקיקת החוק אינה מחויבת המציאות לדעת חלק מן הראשונים.⁷

האפשרות לשבות, כאמור, אינה מעוגנת בתקנונים של וועדי עובדים בלבד, אלא מעוגנת בחוקי המדינה. ממילא, ניתן לטעון שכלל אין צורך בהסכמת אדם חשוב.⁸ אלא שהמציאות הנוצרת כיום כתוצאה מהשביתות במשק הישראלי, מסבה נזקים עצומים למשק ולציבור הישראלי כולו, וממילא הציבור נופל קורבן לסכסוכי העבודה בין העובדים למעסיקיהם על לא עוול בכפו. מצב זה דומה מאוד, לאור דברי הרמב"ן, למצב בו מחוקקים חוקים ותקנות בתוך האיגודים המקצועיים, בהם לא לוקחים בחשבון את הנזקים הנגרמים לכלל הציבור.⁹ לכן, יש לכאורה לתת תוקף לאפשרות השביתה במשק, כתקנות של ועדי העובדים בלבד ולא כחוקים אשר נחקקו ע"י נציגי הציבור כולו, כך שהתקנות יחוייבו בהסכמת 'אדם חשוב' לכלל הדעות. וז"ל הגרש"ז אורבאך (קובץ תחומין כ"ד ה) ביחס לעניין זה:

"ולכן פשוט הוא דלכל היותר יש לחשוב מנהגיהם ותקנותיהם כתקנה של בעלי אומנות, דאע"ג שלענין שכר עבודה וכדומה הרי הם נקראים בני העיר... מודו כו"ע שזקוקים דוקא לחבר העיר (אדם חשוב)... וכיון שכן בנד"ד פשוט הוא לכאורה שאין המלמדים רשאים לעשות דין לעצמם ולחזור בתוך הזמן על סמך תקנותיהם של הסתדרויות פועלים. וכ"ש שאיסור גמור הוא לעכב על אחרים הבאים במקומם, אא"כ יזמינו תחלה את הממונים עליהם לדין תורה"

⁷ כך משמע מהמשך דבריו של הרמב"ן.

⁸ לפחות לפי חלק מהראשונים, כנ"ל.

⁹ בשביתות הגדולות במשק ניתן לראות בבירור שדעתם של כל נבחרי הציבור אינה נוחה ממהלכי השביתה והיו שמחים לשנותם לאלתר עקב הנזקים העצומים למשק ולציבור הישראלי כולו, אלא שנראה שמסיבות שונות הם כבולים לחוקים אלו.

נראה שגם לדעת הסוברים שמכיוון שהזכות לשבות מעוגנת בחוקי המדינה יש לקבלה עקב כך הלכה למעשה¹⁰, אין בכך בכדי למשוך ידיהם של פוסקי ההלכה מלדון במוסריותה של השבתת המשק, ומכיוון שפוסקים רבים סוברים שלאור השקפתה של תורה השבתת המשק אינה מוסרית, אמנם ניתן להתירה כל עוד החוק בעניינה עומד בעינו, אך יחד עם זאת יש לפעול ע"מ למצוא לה חלופה ראויה ומוסרית יותר. וז"ל תרומת הדשן (שמב) בעניין תשלומי המיסים, אשר גם בהם ניתן במקרים רבים לבטל דיני תורה בהסכמת כלל הציבור:

"אכן נראה אע"ג דאייתנין לעיל דבענייני מסיים המנהג מבטל ההלכה, מ"מ ראוי ונכון לדקדק הטיב אם נוכל להשוות כל המנהגים לדין תורה, אף אם לא לגמרי מ"מ עדיף טפי שנמצאו סעד וסמך מדברי חכמים ולאוקמינהו בטעם וסברא"

אי לכך, נראה לומר שיש מקום להקל ולסמוך על כך שחוקי המדינה מאפשרים באופנים מסוימים לשבות. לאור זאת נראה לומר, שהעובד הפשוט אשר אסור לו ע"פ תקנות השביתה להפר אותה ולעסוק במלאכתו, יכול לסמוך על הפוסקים הסוברים שהשביתה מותרת ולא להפר אותה. אך מאידך נראה, שדעת פוסקים רבים¹¹ אינה נוחה מנוהג זה, ובשל כך ראוי לתור אחר פתרון חלופי אשר יגן על מעמדם של העובדים, בלא צורך להשתמש בכלי בעייתי זה של השבתת המשק.

3. השבתת כלל המשק הישראלי

כל דברינו ניתנים להיאמר ביחס להיתרה של הכרות סכסוך עבודה והשבחת העבודה במפעל או חברה פרטית גדולה. אולם במצבים רבים בימינו, פורץ סכסוך עבודה שבעקבותיו גם פורצת שביתה כללית במשק הישראלי כולו, אשר בו המעסיק למעשה הינו מדינת ישראל. בשביתה זו, בה נגרם לעתים נזק כלכלי עצום למדינה, הדבר חורג לעתים רבות מגדרי 'תקנות הקהל' העוסקות בנושאי התנהלות המדינה בנושאים ממוניים בלבד. שהרי נפער באופן זה בור בתקציב המדינה, הגורם במשך הזמן לקיצוץ ניכר בתקציבים במערכות חיוניות, כגון מערכות הבריאות והביטחון, ובעקבות כך לאובדן חיי אדם. באופן זה, כלל לא ברור שניתן לומר בצורה פשוטה שהחוק המאפשר שביתה אינו סותר את התורה¹². לכן, מכיוון שאין תוקף לחוק במידה וסותר דיני

¹⁰ שו"ת ציץ אליעזר (חלק ב סימן כג). יש לציין שגם לדבריו ישנו צורך באדם חשוב, אך לא נראה שהוא רואה בכך תנאי מעכב.

¹¹ עיין הערה 6.

¹² עיין בדברי הרב גרשוני קובץ תורה שבע"פ (ירושלים תשל"ז) וכן בדברי הרב טכורש (כתר אפרים סימן יט), שבדברים הנוגעים לפיקוח נפש כחשמל ובריאות וכן שביתה הפוגעת בביטחון המדינה, אין כל היתר לקיים את השביתה ואע"פ שהחוק מאפשר לקיימה. ממילא, נראה שיש להגדיר כל שביתה כללית במשק ככזו הפוגעת בכל התקציבים הנ"ל, ובשל כך חורגת היא מגדרי הסכמי ממון – עליהם ניתן להתנות אף

תורה¹³, נראה לומר שהשבתת המשק כולו אסורה עקב הבעיות התקציביות הקשות למערכות חיוניות במדינה הנגרמות כתוצאה ממנה.

4. שביתת מורים, רופאים ועובדי ציבור

גם אם ניתן לקבל את העובדה שחוק השבתת המשק שריר וקיים, משום שאינו גורר נזקים למערכות חיוניות באופן ישיר, ביחס לשביתת מלמדי תורה – שמעבר להיותם שכירים במוסד חינוכי מסוים, המעסיק שלהם הינו הקב"ה – קשה יותר לקבל מנהגים וחוקים הסותרים את יסודות דיני עובד ומעביד ע"פ תורה¹⁴. לאור זאת, מבינים הפוסקים¹⁵ שבתחום זה כל חוק לא יועיל ולא יעזור, וקיומה של השביתה אסור ע"פ תורה. וז"ל הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל ^(קובץ החומין כרך ה) בהתייחסותו למורכבות השביתה במוסדות חינוך תורניים:

"לפי זה אחריות גדולה היא על המורה לשבות ולהפסיק תלמוד תורה שזהו דבר שלא ניתן לתשלומין כלל. ולכן אסורה השביתה גם מבחינת נאמנותו לבעל הבית כדין פועל בדבר האבוד וכמ"ש הרמ"א ועוד יותר מבחינת מלאכת ה' שהוא שכור עליה לפני אלוקים ואדם. לדבר זה אין שום תוקף לתקנות הפועלים מדין מסייעין על קיצתם הואיל ויש בזה איסור ביטול תורה שהיא מלאכת ה'"

נוסף על כך, ע"פ דברי המג"א ^(או"ח תקע"א סק"ג), כל עובדי הציבור המובהקים נחשבים אף הם כמלמדי תורה. לכן, גם בתחומי עיסוק אלו יש לשלול את עקרונות השביתה מכל וכל, ואע"פ שהחוק מתיר להם לעשות כן. וז"ל:

"כל העוסקים בצורכי רבים כגון שתדלנים דינן כמלמדים¹⁶"

כנגד דין תורה, ע"פ הכלל 'כל תנאי שבממון תנאו קיים' – ועוברת לגדרי חוקים, שהינם כנגד דברי תורה מפורשים שאין להם תוקף כלל.

¹³ עיין במאמר 'לתוקפם ההלכתי של חוקי מדינת ישראל' – דינא דמלכותא דינא' אשר בחלק זה של חיבורנו, שם בררנו באריכות יסוד זה.

¹⁴ לאור ההבנה שחלק מהותי מקבלת תקנה או חוק הינו מעין תנאי הקיים בין העובדים למעבידיהם בהתאם לחוקי המדינה המאפשרים להם לשבות בתנאים מסוימים, נראה שלא ניתן לומר תנאי זה במידה והמעסיק הינו הקב"ה, המחייב כל אדם מישראל ללמוד תורה וללמדה.

¹⁵ עיין שו"ת אגרות משה (הו"מ א,נט), הרב אורי דסברג (תחומין ה סעיף יב בשם הרב נחום פרצוביץ), וכן עולה מדבריו שם בשם הרב עובדיה יוסף (שם סעיף כד).

¹⁶ דברי המגן אברהם עוסקים באיסור קבלת תעניות שאינם מחויבים בהן מפני ההמעטה במלאכתם הנגרמת עקב כך. יסוד ההמעטה במלאכה עומד ביסוד היחס השלילי בדעת הפוסקים לנוהג השביתה הקיים כיום, כפי שהבאנו בראשית המאמר. ממילא, ניתן לומר שכשם שבמלמדי תורה השביתה אסורה – כך יהיה הדין בעובדי ציבור.

עוד עולה מדברי האחרונים¹⁷ אשר דנו בדין שביתה במערכת הבריאות ובבתי החולים, שבאופן עקרוני, גם על מערכת זו חל האיסור לשבות כיוון שמוטלת עליהם המצוה לרפא¹⁸. ממילא, כל חוק אשר יאפשר להם להכריז על סכסוך עבודה ולהשבית את מערכת הבריאות יש בו משום חוק העומד בסתירה לדברי תורה, ובשל כך אין בו ממש. וז"ל הגר"ש גורן בספרו תורת הרפואה¹⁹ (עמ' 307):

"על הרופאים לחזור לעבודתם ולתפקידם ואינם רשאים בשום פנים להימנע מהגשת עזרה רפואית בבתי חולים ובמרפאות מפני שנוכחנו לראות שזו מצוה שיש בה משום פיקוח נפש"

נמצא שעל אף יכולתו של המגזר הפרטי לשבות לפי חלק מן הפוסקים, במידה והדבר מעוגן בחוקי המדינה, מגזרים רבים ובהם עובדי המגזר הציבורי, מלמדי תורה²⁰ ועובדי מערכת הבריאות, אסורים בשביתה. וכ"ש כפי שביררנו, השבתת המשק בכללותו ע"י הסתדרות העובדים הכללית אסורה בתכלית, מה שמצמצם מאוד את היתרה של תופעת השביתה בימינו, שמתרכזת בד"כ במגזר הציבורי על ענפיו השונים.

5. שביתת עובדים- 'עביד איניש דינא לנפשיה'

נקודת מבט נוספת על הצדקתה המוסרית של השביתה במשק הינה מכוח היכולת 'לקחת את החוק לידיים' או בלשון הגמ': 'עביד איניש דינא לנפשיה'²¹. נקודת מבט זו תאפשר להבין טוב יותר את החלופה הרצויה ע"פ התורה לשביתה. ז"ל השו"ע^(הו"מ ד, א) בהגדרת האסור והמותר בלקיחת החוק לידיים:

¹⁷ הרב אורי דסברג (תחומין ה בשם הרב אליהו, הרב שפירא, הרב חיים דוד הלוי, הרב אירבאך והרב וייס).

¹⁸ שו"ע (יו"ד שלו, א): "נתנה התורה רשות לרופא לרפואת. ומצוה היא. ובכלל פיקוח נפש הוא. ואם מונע עצמו, הרי זה שופך דמים".

¹⁹ הרב גורן אוסר על הרופאים לשבות, לפחות שביתה מוחלטת, למרות העובדה שבמידה וכנים דבריהם או האחריות הכללית על מצבם של החולים שיקפחו את חייהם כתוצאה מהשביתה אינה מוטלת על כתפי הרופאים אלא על כתפי הממשלה, אלא שהרופאים לא יכולים להסיר ידם מהאחריות הישירה שלהם לטפל בחולים.

²⁰ לכאורה, מערכת החינוך הכללית בה לא מלמדים תורה וכן מורים במקצועות חול יכולים לשבות. אלא שמצב זה בהכרח גורם להשבתת המשק בעיקר לגבי הורים לילדים בגילאים הצעירים, עקב העובדה שהם צריכים להישאר בביתם עם ילדיהם. נוסף על כך, שביתה ארוכה של מערכת החינוך במדינת ישראל גורמת לבני נוער להסתובב ברחובות ולחפש תעסוקה, דבר שבהכרח גורם לבעיות קשות בתחומים רבים, כדברי המשנה (כתובות ה, ה): "שהבטלה מביאה לידי זימה". לכן נראה, שכל שביתת מורים באשר היא בעייתית ואינה ראויה.

²¹ עיין באריכות בגדרי הדין ועקרונותיו במאמר 'לקיחת החוק לידיים- עביד איניש דינא לנפשיה' אשר בחלק ג' של חיבורנו זה.

"יכול אדם לעשות דין לעצמו; אם רואה שלו ביד אחר שגזלו, יכול לקחתו מידו; ואם האחר עומד כנגדו, יכול להכותו עד שיניחנו, אם לא יוכל להציל בענין אחר, אפילו הוא דבר שאין בו הפסד אם ימתין עד שיעמידנו בדין, והוא שיוכל לברר ששלו הוא נוטל בדין"

לפי יסוד זה שנפסק להלכה, ישנם מצבים בהם אדם יכול לעשות דין לעצמו בסכסוכים האמורים מטבע הדברים להגיע לפתחו של בית הדין. ההגבלה המרכזית הרלוונטית לענייננו בדין זה הינה, שע"מ שיוכל אדם לעשות דין לעצמו, הוא חייב להיות בטוח שאכן הצדק עמו ושאלף יוכל לברר הדברים בבית הדין²².

השביתה במתכונתה הנוכחית, הינה למעשה לקיחת החוק לידים על ידי ועדי העובדים המוחים על שחיקת שכרם ושאר טענות מעין אלו. לאור גדר דין 'עביד איניש דינא לנפשיה', ע"מ לפתוח בעיצומים הכוללים שביתה, מחויבים השובתים להיות בטוחים ביכולתם להוכיח צדקתם באופן בלתי מסויג בבית הדין. נראה, שכל שביתה בימינו לא ניתן כלל להגדירה כמצב בו השובתים בטוחים בכל מאת האחוזים שאכן כל דרישותיהם מוצדקות. ההוכחה לכך הינה שלעולם, בסופו של תהליך, אשר עשוי לעלות לקופת המדינה בשביתה כללית של המשק מיליארי שקלים, מגיעים הצדדים לפשרה ולא מתקבלות כל דרישותיהם של ועדי העובדים. מכאן שגם אם ישנן טענות שיש להן אחיזה במציאות, כיוון שמדובר בטענות שצריכות להיבחן בשיקול דעת שיפוטי, לא ניתן בשום אופן ע"פ דיני התורה לעשות דין לעצמו ולשבות. בכל מצב בו אדם לא יכול לעשות דין לעצמו, נדרש הוא לפנות לערכאות השיפוטיות ע"מ שיפתרו את הסכסוך בינו לבין חברו. זהו תפקידם המובהק של בתי המשפט, לשמש כבוררים בסכסוכים מעין אלו, לקחת את כלל השיקולים בחשבון ולהכריע בין הניצים. וזו מסקנת הרב חיים דוד הלוי (שו"ת עשה לך רב חלק ב סימן טו) ביחס לסוגיה זו:

"וצא מזה בבירור, שיש צורך שגוף שלישי יחליט מי הצודק בסכסוך שבין הפועלים לבעל - הבית, ורק אחרי שאדם חשוב מחליט כן, אז ניתנת הרשות לקנוס ולענוש. מעתה, בעל - בית שלדברי פועליו אינו ממלא אחרי התקנות, אם זה בשכר עבודה, או בתנאים סוציאליים אחרים, אם יש באותו מקום 'אדם חשוב', קרי בתי - דין שאפשר להביא את עצמותיהן בפניו, אינם רשאים על פי ההלכה לשבות ולקנוס בכך קשות את בעל הבית לפני שיתבעוהו לדין"

לעיתים, אכן הכרעת בית המשפט תהיה לאפשר לוועדי העובדים לשבות. זאת, לאחר שהתרשמו שטענות השובתים מוצדקות והמעביד עושה להם עוול בכך ששכרם נשחק וכדומה²³. או אז, במקום לפסוק כנגד המעביד ולהעביר את פסק הדין לרשויות

²² כפי שעולה מדברי השו"ע המצוטט לעיל: "והוא שיוכל לברר ששלו הוא נוטל בדין".
²³ למרות שלכאורה אין כל בעייתיות בכך שהמעביד שוחק את שכרם של העובדים וזכותו המלאה לשלם להם כרצונו, אלא שכנגד יכולת בלתי מוגבלת זו של המעביד רצו בעת החדשה לאפשר לעובדים לשבות בכדי למנוע מעשים חוקיים הנובעים מעליונותו של המעסיק ביחס לעובדיו. לכן, ע"מ להטיב את כוחם של העובדים בלא להזדקק לשביתה, מוטל על בית הדין לבחון את הטענות מעבר למותר והאסור ע"פ חוק, ולבדוק את טענות הצדדים ביחס למוסריותם באופן כללי.

אכיפת החוק, נותנים הם לכוחות השוק לעשות את שלהם, ולגרום למעביד להבין מעצמו, בצורה 'היגינית' יותר, את החיוב המוטל עליו להעלות לעובדיו את שכרם או לשפר את תנאי העסקתם.²⁴

יש להוסיף, שנראה שכיוון שההשלכות של השבתת המשק כולו הינן הרות גורל – הן מבחינת הכסף הרב שמדינת ישראל כולה מפסידה על כל יום של שביתה, והן מצד ההשלכות הנוגעות במישורין ובעקיפין לחיי אדם, מתוך החריגות בתקציב הנובעות כתוצאה מהשבתה כללית של כל המשק – ע"כ באופן גורף ניתן לומר שבמצבים כללים מעין אלו, אין כל היתר ע"פ דיני תורה לעשות דין לעצמו, אף במידה ונראה להסתדרות העובדים שהינה צודקת בוודאות. שהרי במידה והיא טועה בשיקול הדעת, לא יהיה ניתן להשיב את נזקי השביתה מפאת היקפם, וקשה גזל הציבור מגזל הדיוט, משום שאינו ניתן להישבון.²⁵

6. בוררות חובה כתחליף לשביתה עובדים

מבדיקה קצרה בהתנהלות ענפי המשק השונים במדינת ישראל, נמצא שישנם גופים בהם השביתה אסורה ע"פ חוקי המדינה מפאת נחיצותם היום יומית לביטחון ישראל, כצה"ל, משטרת ישראל וכדומה. גם בגופים אלו ישנה חשיבות מוסרית גדולה לדאוג לטובת העובדים ולמנוע שחיקה בשכרם ובתנאיהם. לשם כך מצאו רשויות החוק פתרונות יצירתיים, המהווים תחליף יעיל והוגן לשביתה. תחליף זה הינו בוררות חובה המחייבת את הצדדים לפתור את סכסוך העבודה בין כותלי בית הדין לעבודה או בערכאה משפטית אחרת. מכיוון שקיימת פלטפורמה יעילה לפתרון סכסוכי עבודה מעין אלו, והיות וכפי שאמרנו עיקרון השביתה הינו מנוגד לרוח תורת ישראל²⁶ לאור דיני עובד ומעביד ולאור גדר דיני 'עביד איניש דינא לנפשיה', יש להחיל בוררות חובה זו על כל ועדי העובדים בישראל, ע"י הקמת ערכאה משפטית אשר תזרו את תהליך הבוררות ותהפוך אותו למקצועי ואמין בעיני כל הצדדים הנוגעים בדבר. בהרכב זה יישבו אנשי מקצוע כגון כלכלנים וכדומה, ובראשם גורמי משפט, ובכך, כבכל סכסוך הקיים בין אנשים, יבואו הצדדים לפתחו של בית הדין והוא יכריע לפי שיקול דעתו כבכל דין הבא לפתחו. הצעה זו מובאת גם בדבריו של הרב בן ציון חי עזיאל

(שו"ת פסקי עזיאל בשאלות

הזמן סימן מו)

²⁴ כעין זה מובא בפוסקים שניתן לשבות כנגד מעביד שאינו מוכן לבא להתדיין בבית הדין, עיין תחומין ה הרב אורי דסברג (סעיף ב בשם הרא"ה קוק).

²⁵ תוספתא ב"ק י, יד.

²⁶ כפי שהוכחנו, גם הסוברים שיש לקבל את עקרונות השביתה בימינו עקב היותם מעוגנים בחוק, היו מעדיפים, לאור עקרונות הדינים בהלכות עובד ומעביד, שימצא המחוקק תחליף ראוי להליך השביתה שיחזק את מעמדם של העובדים ביחס למעבידיהם.

"צריך לדעתי להקים בית דין חשוב של יודעי משפטי התורה ואנשי מדע שיודעים פרק בתורת האיקונומיא הכלכלית ותנאי השוק החברותי והם בצרופם יקבעו חקת העבודה לפרטיה ולמנות אח"כ דיינים קבועים שידונו על יסוד חקה זו בכל הסכסוכים שיפלו בין הפועלים עצמם בנוגע לחלוקת עבודה צודקת ביניהם, ובין הפועלים ובעלי הבית בנוגע ליחסיהם ההדדיים"

ישנה טענה, שבמידה ויחזירו את סכסוכי העבודה לפתחו של בית הדין, תיווצר סחבת משפטית וההחלטות יתקבלו לאחר זמן רב וכתוצאה מכך העובדים יצאו נפסדים. אכן, מה בכך שהדבר ייקח זמן, הרי טענה זו יכולה להיאמר גם בשאר הדיונים המשפטיים, ולמרות זאת אין בנמצא כל היתר לקחת את החוק לירידיים עקב סחבת משפטית. לעומת זאת, חוסר הצדק אשר עלול להתקיים בין כותלי בית המשפט כתוצאה מקיום דיון משפטי בצל שביתה מתמשכת במשק הינו עצום. המציאות מוכיחה, שכיום בהשבתות כלליות במשק ישנו לחץ אדיר על שופטי בתי הדין לעבודה לפתור את הסכסוך כמה שיותר מהר. משום שבינתיים המשק שובת, והתקשורת ורבים מאזרחי ישראל יושבים בבתיים ורק מחכים שהשביתה תסתיים. באופן זה, אין ספק שהשופט, אובייקטיבי ככל שיהיה, לא יוכל להימנע משיקולים זרים עקב לחצים לא פרופורציונליים, וממילא יקבל הכרעות בעל כורחו באופן שאינו אובייקטיבי דיו. הדבר דומה לשופט המקבל את הכרעת דינו תוך כדי שאקדה מוצמד לרקתו ומחייב אותו לסיים תוך זמן קצר את הדיון ולקבל הכרעה.

בהתייחס לבעיית הסחבת המשפטית אשר עלולה להסב נזק לא מבוטל לציבור העובדים, יש לתת תשומת לב רבה להקמת בוררות החובה לה יחויבו הצדדים בעת הכרזת סכסוך העבודה, כך שיימצאו פתרונות צודקים וברי קיימא לסכסוכי העבודה במהירות המרבית וביעילות המקסימלית. בהקמת ערכאה משפטית זו, וכתוצאה מביטול מדיניות השביתה הקיימת כיום, ייחסך כסף רב למדינת ישראל והתנהלות המשק הישראלי תהיה מוסרית וצודקת יותר. לכן כדאי, מסיבות כלכליות ומוסריות כאחד, להשקיע השקעה רבה בהקמת גוף זה ובייעולו ככל הניתן.

7. סיכום

א. השביתה במגזר הפרטי, על אף שאינה ברוח התורה, במידה ומעוגנת בחוקי המדינה – הינה מותרת ולגיטימית לחלק מהפוסקים. בשל כך, עובד אינו צריך בשם דיני התורה להפר את השביתה ולעסוק במלאכתו בניגוד לנהלי השביתה.

ב. שביתה כללית במשק הגורמת הפסדים עצומים למשק הישראלי, אסורה אף אם מעוגנת היא בחוקי המדינה, עקב העובדה שכספים אלו נגרעים מתקציבים חיוניים אשר יש בגריעתם משום סכנה לחיי אדם.

ג. שביתת עובדי מדינה, מלמדי תורה, רופאים ואנשי כוחות הביטחון – אסורה אף היא, אף במידה וחוקי המדינה מאפשרים לקיימה. משום שחוק שכזה סותר את דיני התורה האוסרים על עובדים אלו להימנע מלעסוק במלאכתם.

ד. שביתה המוכרזת ע"י ארגון עובדים, מעבר להיותה סותרת מספר עקרונות יסוד בדיני עובד ומעביד, סותרת היא גם עיקרון נוסף, המחייב כמעט בכל סכסוך ללכת לערכאה שיפוטית ולא לקחת את החוק לידיים.

ה. כפי שבמערכות חיוניות במדינת ישראל השביתה אסורה ע"פ חוק, ועדיין ניתן לשמר את כוחם של העובדים ולמנוע שחיקת שכרם, כך ראוי לעשות גם בכל מקומות העבודה הקיימים במשק הישראלי. לשם כך, יש להקים גוף ממלכתי אשר יורכב מאנשי מקצוע, אשר ייתן מענה שיפוטי מהיר ואפקטיבי. כך שכל הכרזה של סכסוך עבודה ע"י ועדי העובדים תחייב את שני הצדדים להתדיין בפני גוף שיפוטי זה, עד להכרעת הסכסוך. באופן זה, ייחסכו סכומי כסף רבים ועוגמת נפש רבה מהציבור ישראלי ומהמשק הישראלי, ויחד עם זאת תישמר הזכות הבסיסית של העובדים למחות על עוולות הנגרמות להם, דרך הכתובת הראויה בכל חברה מתוקנת לפתירת סכסוכים-בתי המשפט.

